

I přes složitost problematiky je v textu matematické symboliky používáno střídě a text je tak srozumitelný širokému čtenářskému publiku i bez hlubších znalostí matematiky.

Názornost výkladu jednotlivých postupů matematicko-statistického zpracování dat je zvýšena velkým množstvím příkladů z aplikace jednotlivých metod a postupů při konkrétně provedených sociologických výzkumech jak v Sovětském svazu, tak v zahraničí. Každá z metod je doložena některým vhodným příkladem, na kterém je metoda vysvětlena. Předností knihy je dále to, že je zde důsledně používán komplexní přístup ke zkoumání sociologické informace, nejnázorněji se to projevuje ve třetí části práce. Je zdůrazněna návaznost a vzájemná propojenost jednotlivých etap zpracování výchozí informace a jejich podíl na konečné kvalitě celého modelu. Určitým nedostatkem snad je, že není dostatečné místo věnováno v současné době nejdynamičtější se rozvíjejícímu směru v modelování sociálních jevů a procesů pomocí počítačů.

Závěrem lze říci, že kniha sovětských autorů přináší komplexní pohled na jednu oblast sociologické metodologie, na řadu složitějších postupů zpracování sociologické informace a na problematiku modelování v sociologickém výzkumu. Vzhledem k absenci podobné práce v českém jazyce je tato publikace zaplněním mezery, která zde byla. Zejména pro čtenáře, který není specialistou v oboru metod a technik sociologického výzkumu může podat základní přehled o trendech a o možnostech, které existují v oblasti zpracování sociologických dat.

Václav Forst

Raymond Boudon: LES MÉTHODES EN SOCIOLOGIE. Paris, Presses Universitaires de France 1979, 126 s.

Metodologická práce známého francouzského sociologa, profesora na Sorbonně, není prací z poslední doby. Poprvé byly vydána v roce 1969, od té doby dosáhla již pátého vydání. Jde tedy o práci, která má ohlas a vliv mezi

francouzskými sociology, byť její rozsah není příliš veliký. V čem spočívá její úspěch i obliba, v čem je podstata tak častých reedic? Práce o rozsahu 126 stran je výlučně věnována problematice metod v sociologii. Je opatřena relativně obsažným úvodem, vlastní text je rozčleněn do čtyř kapitol a celá práce končí velmi stručným závěrem.

V úvodu své práce Boudon zdůrazňuje, že je obtížnější pojednávat v krátkém spise o metodách v sociologii než například v ekonomii nebo psychologii. Není to podle Boudona tím, že metodologie v sociologii je pokročilejší a komplexnější, ale proto, že sociologie prošla dosti křivolákovým vývojem a že její problémy pro svou rozmanitost také nadhazují a otevírají diferencovanější a rozmanitější metodologické problémy než psychologie nebo ekonomie.

Problém metod v sociologii je podle Boudona složitější také proto, že tato disciplína má více zdrojů. Poukazuje na vliv Quételeta, který především zavádí metodu statistickou, na Comta a jeho hledání historických zákonů i na Durkheima, který prý spíše usiloval najít ve společnosti zákony ve smyslu přírodních věd, aby zjistil vztahy mezi proměnnými. Jiným zdrojem sociologických metodologických přístupů je koncepce Montesquiea, který usiloval o postžení koherence sociálních systémů, a tak podle Boudona předjímal některé výzkumné postupy moderního strukturního funkcionalismu.

Složitost a rozmanitost metod v sociologii je dále podmíněna vlastními aktivitami dalších sociologů, kteří kladli problémy, jejichž logické charakteristiky jsou velmi odlišné včetně velmi odlišných metod z toho vyplývajících.

V souladu s těmito úvodními tezemi Boudon rozlišuje několik velkých základních kategorií výzkumů, které se vyskytují v praktickém vývoji sociologie. Jde o výzkumy sociálních změn a sociálních systémů v rámci takzvaných globálních společností. Tento přístup zahrnuje dva typy zkoumání — jde o snahu vysvětlit změny kvalitativní a kvantitativní. Kvalitativní změny zkoumá například M. Weber ve svých studiích o vztahu protestantské etiky a ducha kapitalismus. Vedle těchto výzkumů kvalitativních změn v globálních společnostech ana-

lyzují někteří sociologové sociální změnu tak, že vycházejí z kvantitativních údajů. Takto analyzoval sociální změnu Durkheim v Sociální dělbě práce. Podobně postupoval Sorokin ve své velké práci Sociální a kulturní dynamika.

V rámci zkoumání globálních společností, kdy jde o systémový přístup, Boudon uvádí jako vzory práce Montesquieovy, Tocquevilla, ze soudobých sociologů Parsonse, nebo přístupy G. Murdocka. Jiným rámcem zkoumání je analýza individua ve společnosti nebo ve společenském prostředí. Sem prý patří práce G. Tarda, Durkheimova Sebevražda a Stoufferův Americký voják.

Třetím výzkumným rámcem je zkoumání přirozených jednotek, jimiž jsou skupiny, pospolitosti, instituce. Jako příklad Boudon uvádí práci F. W. Whyta Street Corner Society, nebo studii M. Croziera o byrokratickém fenoménu. Na konci vysvětlujícího úvodu Boudon znovu konstatuje, že z rozdílnosti problémů a objektů sociologie vyplývá rozdílnost jejich metod. Tuto tezi pak podrobně rozvádí ve čtyřech kapitolách recenzované práce.

První kapitolou Boudon nazval „Nesprávné problémy metody“. Takovým nesprávným problémem je zbytečná kontrapozice metody rozumnění a metody explikace. Boudon argumentuje odkazy na sociologickou praxi a tvrdí, že samo porozumění není s to definovat metodu a tato metoda pocházející z německé duchovnění tradice má své místo v sociologickém výzkumu jen jako podřízený postup. Jiným falešným metodologickým problémem či hádankou (jak říká Boudon) je předpoklad o specifických vlastnostech lidského chování. Argumenty o tom, že lidské jednání je spjata s úmysly, cíli a projekty odbývá. Boudon tím, že tvrdí, že zavedení subjektivních faktorů nepůsobí jako takové na jazyk vědy. Proto také chování aktérů, byť je poznamenáno jakoukoli subjektivitou, může být převedeno do jazyka, kde tato subjektivita úplně zmizí. Přání, zájmy a intence jednajících interejí sociologa v té míře, v níž se stávají sociálními fakty. Tak například přání spotřebitele jako cíle producenta se transformují do křivky spotřeby a výroby. Pak se postupuje podle Boudona normálně — analýza sociálních faktů

spočívá jako u faktů přírodních v tom, že se zavedou určité proměnné a potom určité vztahy mezi proměnnými.

Třetím nepravým metodologickým problémem je otázka totality nebo společenské reality jako totality. Boudon argumentuje tím, že pojem totality je nejasný a mnohovýznamný, ostatně i sociologičtí klasikové (včetně Marxe) prý analyzovali změnu v celé společnosti s malým počtem proměnných. Idea totality je proto pojem omezený a zbavený operacionálního významu.

Když Boudon takto poměrně snadno odbyl některé metodologické problémy spjaté s duchovnění tradicí vlastně jako pseudoproblémy metody, přechází ve druhé kapitole k analýze metod kvantitativních šetření. Tato kapitola je dosti rozsáhlá a tvoří s kapitolou třetí, v níž Boudon pojednává o matematických metodách při analýze výsledků šetření, jádro celé práce. Ve druhé kapitole Boudon rozebírá formulaci hypotéz, konstruování plánu pozorování, konstrukci proměnných a analýzu vztahů mezi proměnnými. V této kapitole je zajímavé pojetí různých druhů dat a rozlišování dvou typů šetření, jde o takzvanou sondáž atomickou a sondáž kontextuální. Atomická sondáž v principu umožňuje konstatovat jen individuální proměnné, kdežto kontextuální sondáže nejen konstrukci proměnných charakterizujících individuum, ale i prostředí, k němuž individuum patří.

V tradici novopozitivismu řeší Boudon i otázku převedení pojmu ve znaky a ukazatele, tj. v definované operace výzkumu. Pokud jde o analýzu vztahů mezi proměnnými a jejich znaky, zdůrazňuje Boudon, že Durkheim byl první, kdo pochopil, že statistický vztah nemůže být analyzován jednoznačně jako vztah kauzální. Problémem je situace, kdy nestačí analyzovat jen vztahy mezi dvěma proměnnými, kdy je nutno zavádět více proměnných, pak musí nastoupit postup, který nazývá Boudon analýse multivariáče. Zde však již se otevírá možnost i nutnost zavedení matematických generalizací. To je vlastním problémem kapitoly třetí.

Boudon je znám jako stoupenec matematizace sociologie, i když velmi obezřetný. Matema-

tické procedury jsou podle něho relevantní pro problémy konstrukce proměnných a analýzy relací mezi proměnnými. Sem Boudon zařazuje matematické modely aplikované při konstruování znaků. Jako příklad uvádí z Amerického vojáka Guttmanovu škálu, kterou nazývá matematickým modelem a Lazarsfeldovu analýzu latentních tříd. Modely aplikované na analýzu vztahů mezi proměnnými jsou spjaty s generalizací postupu, který Boudon označuje jako analýze multivarié.

V poslední kapitole své práce věnuje Boudon pozornost kvalitativním metodám. Uznává dokonce nedostatečnost či meze kvantitativních metod. Kvantitativní metody nejsou výslovně použitelné tam, kde jde o zkoumání jedinečného problému. Rovněž plně nestačí tam, kde jde o zkoumání komplexních sociálních systémů. Při zkoumání jedinečných jevů lze v podstatě podle Boudona postupovat třemi metodami: 1. Postulovat existenci historických zákonů nebo zákonů změny, 2. Stanovit logickou implikaci mezi sociálním jevem obecné povahy a fenoménem, který chceme vysvětlit, zde lze mluvit o výzkumu strukturálních homologií, 3. Jeden sociální jev je implikován souhrnem druhých, jde v podstatě o funkcionální analýzu mertonovského typu. Jako příklady uvádí Boudon zkoumání M. Webera o původu kapitalismu, analýzy L. Goldmanna v sociologii románu nebo Mertonovy výzkumy amerického politického systému. Ve vztahu k Weberovi Boudon zaznamenává a dokonce i uznává oprávněnost konstrukce ideálních typů.

Obecně tedy Boudon uznává možnost a nutnost použití kvalitativních metod v sociologickém výzkumu většího rozsahu nebo při zkoumání jevů sociálně jedinečných. V závěru čtvrté kapitoly ještě uvádí možnost použití kvalitativních metod při studiu fungování přirozených sociálních jednotek, které jsou přímo pozorovatelné. Jde o sociální skupiny, instituce a organizace. Zde se nejčastěji odvolává na americké sociologické výzkumy organizací, podniků, byrokratických institucí a sociálních společenství. To odpovídá jeho pojetí sociologických metod jako produktu vlastního sociologického výzkumu a ne jen pouhých logických úvah

a konstrukcí. Proto také Boudon výslovně zdůrazňuje, že nejde o jednu sociologickou metodu, ale o rozmanitost sociologických metod.

Ve stručném závěru Boudon soudí, že je nerozumné snažit se o unifikaci metody v sociologii a preferovat metody kvantitativní oproti kvalitativním nebo naopak. Ale zároveň je toho názoru, že sociologie v podstatě používá metod, které se zásadně neliší od metod přírodních věd. Uznat různorodost metod v sociologii v souladu s rozmanitostí objektů, které zkoumá, je proto podle Boudona samozřejmou nutností. Uvažovat o nutnosti sjednocení všech metod v sociologii pod určitý univerzální princip (například strukturalismu nebo jednotného jazyka) je proto předčasné i nereálné.

V čem je tedy příčina úspěšnosti relativně stručné metodologické příručky, která je tak často vydávána ve Francii? Jistě je její předností určitá přehledná stručnost a jasnost výkladu i vnější metodologická tolerance, kterou Boudon hlásá ve vztahu k existenci rozmanitých sociologických metod. Ovšem někdy je jeho výklad, který chce vyvolat dojem jasnosti a přesvědčivosti autorových názorů spíše jen vlastní sebevědomou představou. Přes všechnu vnější tolerantnost i přes přijatelnost zásady, že metodologie v sociologii je produktem jejího skutečného praktického vývoje nelze nevidět, že Boudon je přece jen převážně neopozitivistickým sociologem a tím i neopozitivistou ve výkladu metod v sociologii.

Jde o novopozitivismus poučený, řekl bych i osvícený, který se distancuje od neudržitelných krajností striktně pozitivistických koncepcí. Předností je i znalost dějin sociologie i současného stavu významných buržoazních sociologických směrů. Nevšimavost Boudona vůči marxismu, faktická ignorance metodologických principů marxistické dialektické metody je další vážnou slabinou jeho metodologické sociologické příručky. Ale i tolerance vůči možnosti a nutnosti kvalitativních metod v sociologii není s to zakrýt jeho sympatie a faktickou preferenci kvantitativních metod v sociologii.

Eduard Urbánek